

Preken is prachtig -

Recensie door ds. Kees van Ekris

ds. Ron van der Spoel, Preken is Prachtig, uitgave Benedicere 2007, 84 blz., € 12,95

Dit is een interessant boekje, zo rond de 80 bladzijden, mooi uitgegeven en zeer helder geschreven. Dat dient de voortgang van het denken over de prediking in ons land. De schrijver heeft zich met huid en haar ingezet om de prediking opnieuw als hoogste prioriteit van de predikant te agenderen. Daar past respect en dankbaarheid. In deze recensie benoem ik naast waardering, enkele fundamentele punten van discussie, die hopelijk evenzeer ons gezamenlijke denken over de prediking verder helpen.

Op het eerste gezicht zijn er een paar brandpunten in het boek, namelijk I het ambt van preken, II de persoon van de prediker, III de vorm van de prediking en, IV het voorbereidings- en communicatieproces van de preek.

I Het ambt van preken

Preken is 'je begeven in het spanningsveld tussen tijd en eeuwigheid' (p 12). Het is een hoge roeping, die de schrijver als een voorrecht benoemt. 'Je mag de boodschap tot aan het hart van mensen brengen, maar alleen Gods Geest kan het in het hart van mensen brengen'. God werkt door de prediking. 'Ik weet niet wat en ik merk er lang niet altijd iets van, maar ik preek onder de belofte dat God met Zijn Woord wat doet' (p 13). Het hele boek door klinkt inderdaad de aanstekelijke tinteling van het voorrecht om te mogen preken. Het is mooi om te lezen van een collega die deze tinteling over wil brengen, en die de vreugde van het werk zo sterk agendeert. Wat dat betreft dekt de titel de lading van de inhoud van het boek: Preken is prachtig.

De schrijver benoemt in hoofdstuk 2 algemene kenmerken van geroepen zijn, daarin leunend op een classificatie van C.H. Spurgeon, namelijk 1 een brandend verlangen voelen om Gods woord te verkondigen, 2 de boodschap kunnen overbrengen, 3 het zichtbaar worden van vrucht op de verkondiging en 4 de erkenning door Gods gemeente.

In de bespreking van het derde 'kenmerk van de geroepene' gaat het plotseling even heel snel: 'Buiten de Westerse wereld is dit (dat is: de vrucht op de verkondiging) inderdaad een duidelijk kenmerk van een dienaar die door God gebruikt wordt en komen velen onder de preken tot geloof. Maar in de Westerse wereld lijkt dit minder te gebeuren' (p 18). Hier haak ik even af. Het is me te simpel. Het is natuurlijk überhaupt niet zo geloofwaardig om zo'n omvattend statement te maken over de hele niet-Westerse wereld. Het deint mee op bepaalde berichtgeving die juicht dat overal buiten het Westen de Geest overweldigend werkt. Mijn ervaringen in Kenia en Indonesië hebben me geleerd dat er buiten het Westen vele trouwe predikers zijn, op heel moeilijke plekken, die weinig tot geen vrucht zien - in de zin van veel bekeringen onder de prediking, maar die als kleine christelijke gemeente toch standhouden in zeer complexe omstandigheden.

Ik vind het daarnaast vervreemdend om vervolgens de complexe ontwikkelingen in onze Westerse cultuur teruggebracht te zien worden tot de persoonlijkheid van de prediker. Van der Spoel: 'Is een prediker zonder bekeerlingen een niet-geroepen prediker? Dat zou ik niet zo durven zeggen. Wel moeten Westerse predikers zich in alle eerlijkheid afvragen waarom er soms zo weinig zichtbare vrucht op de verkondiging is. Is het de geest van de tijd, de hardheid

van de harten van de hoorders of zou het ook zo kunnen zijn dat we als predikers zelf nauwelijks nog geloven dat mensen onder onze verkondiging tot bekering komen?' (p 19). Begrijp me goed: Ik vind het punt dat de schrijver wil maken, okee. Het is goed om je steeds af te vragen welke rol je zelf speelt in de ontwikkeling van een gemeente, en welke barrière jouw eigen leven kan zijn. Maar zoals de schrijver het hier opschrijft, is wat blijft hangen de suggestie dat dat wel eens de doorslaggevende factor zou kunnen zijn, in de neergang van de kerken in Europa. Immers, zo meent de schrijver, buiten het Westen is dat allemaal anders. Daar zijn de predikers waarschijnlijk allemaal geloviger en voller van de Geest, zo proef je in deze paragraaf. Ik spreek nogal eens oudere collega's die een leven lang zich gegeven hebben voor de zaak van Christus en het werk van hun handen zien worden afgebroken door een virulente onzichtbare vijand die in onze tijdgeest rondwaart. Het heeft iets stuitends als predikanten om me heen zo afgerekend zouden kunnen worden op de een-dimensionale vraag naar de zichtbare vrucht van de prediking. Daar moet toch veel meer over gezegd worden.

Wat hier gebeurt, gebeurt vaker in het boek. Er wordt in een paar zinnen iets zeer uitgesproken gezegd, maar het is zonder nuance en zonder verdere onderbouwing of verdieping. Maak zulke enorme statements dan hard, of laat ze achterwege, maar insinueer niet tussen de regels iets wat toch ook hardvochtig en ongenadig naar veel collega's is. Bovendien, de kwestie van prediking en vrucht is een ingewikkelde en veelzijdige. In ieder geval bij de profeten is het vaak zo dat juist de succesvolle predikers zich een keer achter hun oren zouden moeten krabben over de inhoud van hun boodschap. Meer nuance moet hier aangebracht worden. Minder slogans, meer bijbelse theologie. Ik zou hier meer willen lezen over Jeremia, die geroepen wordt om af te breken en neer te halen, en die juist in de deconstructie Godsgetuige is. Over Stefanus die sterft onder zijn verkondiging. Ik zou hier meer willen lezen over de bediening van Paulus wiens prediking het lijkt te verliezen in verschillende gemeentes, wiens prediking een kwetsbare gestalte is, en geen glanzende gestalte van succes. Ik zou hier met andere worden ook iets willen lezen van een soort theologia crucis van de verkondiging.

Dat raakt wel een ander punt. De juichende titel 'Preken is prachtig' is aanstekelijk, maar ook op een bepaalde manier wat een-dimensionaal. Het lijkt steeds te gaan over het prachtige en heerlijke van de verkondiging. En de vreugde is ook de kern van de zaak. Maar het is wel een gekwalificeerde vreugde. Geloven in Christus heeft te maken met sterven en opstaan, met oordeel en genade, en het is niet altijd 'prachtig' daar midden in te staan. Een citaat schiet me te binnen, over de analogie die iemand zag tussen de worsteling van Jakob met God en de worsteling van de prediker met de tekst: 'When you wrestle with the text all week, don't be surprised if you're limping on Sunday'. Van der Spoel noemt het aspect van de aanvechting wel vaak in zijn boek, maar het lijkt toch steeds alsof de prediker er glanzend en ongebroken uit komt. Persoonlijker: Ik preek deze weken uit Jeremia, en het is verleidelijk om gelijk door te rennen naar de hoofdstukken 31-33, maar ergens is het ook een taak om het eens iets langer uit te houden onder prediking van boete en oordeel. Dat is niet alleen maar 'prachtig', maar vaak ook beklemmend.

II De persoon van de prediker

Het boekje legt sterk de nadruk op de persoon van de prediker. Dat is misschien wel het kenmerkende van deze nieuwe homiletische richting. Daarin leunt zij sterk op de nieuwere homiletiek uit de USA. Eigenlijk zou de schrijver iets meer moeten vertellen over zijn front, over waartegen hij schrijft. Dat maakt zijn pleidooi wat inzichtelijker. Ik moet nu gissen waar hij op doelt. Waarom is een dergelijke precisering belangrijk? Nu, ik heb wel wat collega's om me heen die zeer sterk de nadruk leggen op de persoon van de prediker, maar dan om

steeds maar weer duidelijk te maken waar zij de klassieke traditie van de kerk persoonlijk niet meer mee kunnen maken. Dan krijgt de nadruk op de persoon plotseling iets navrants. Ik bedoel maar: de nadruk op de persoon van de prediker moet niet iets ongekwalificeerds krijgen.

Maar goed, het is zeer mogelijk dat het front van Van der Spoel bijvoorbeeld een steriele prediking is, of een te dogmatische prediking, en dat er in die richting een correctie vereist is, in een nieuwe focus op de persoon van de prediker. Van der Spoel zegt daarin dan goede dingen, bijvoorbeeld 'dat je gehele persoon in het geding is' (p 23). Hij benadrukt het belang van het spirituele leven van de prediker, hij citeert Luthers oratio, meditatio en tentatio in het proces van voorbereiding. Ik denk dat dit de grote winst van dit boekje is, en misschien ook wel de grote verdienste van deze preekbeweging. Daar past respect en een luisterhouding. 'Alles wat je hoort, ziet en meemaakt, komt in het licht van het bijbelgedeelte voor komende zondag te staan' (p 12). 'Preken is een manier van leven' (p 12). De kerk is geholpen door dit pleidooi van existentiële doorleving van de prediking en van opnieuw de prediking prioriteit maken van het ambtswerk. Daar val ik het boekje helemaal in bij.

Tegelijkertijd balanceert de schrijver wat mij betreft steeds op het randje. In datzelfde mooie hoofdstuk 3 'Preken vereist de gehele prediker' staan achteloos zomaar de zinnen: 'Als je preekt, ben jij Gods getuige en dat getuigenis staat of valt met jouw betrouwbaarheid' (p 22). En: 'Je persoonlijke authenticiteit en integriteit zijn van doorslaggevend belang bij het preken' (p 22). Zoals ik het begrijp: Er staat min of meer dat de persoonlijkheid van de prediker de doorslag geeft in het preken. Er staat nog net niet dat de persoonlijkheid van de prediker de kracht geeft aan het Woord, het Woord als het ware autoriseert, maar het zit er heel dichtbij. Moet hier niet een fijnzinniger theologische doordenking volgen van de eigen kracht van het Woord en de velerlei manieren waarop de prediker zich daartoe verhoudt? Moet hier niet veel voorzichtiger en fundamenteel-theologisch gesproken worden over de persoon van de prediker en over de vrijmacht van het Woord dat zelf zijn weg vindt, en niet een vrome jongen nodig heeft om geloofd te worden? Hier lijkt het discours een richting in te slaan, waar volgens mij makkelijk uitgleden wordt, als dat niet al gebeurd is. Opnieuw: Okee, het is goed om de persoon van de prediker meer naar voren te halen, maar geef theologisch meer woorden aan de complexiteit van de verhouding Woord-prediker. Het ontbreken van verdere doordenking ontkracht in zekere zin de aansprekende one-liners.

Kleine opmerking; Het valt mij op dus op dat de auteur enerzijds in zeer grove lijnen theologiseert, maar anderzijds juist ruimte geeft aan opvallende details. Zo schrijft hij zowel in dit boekje als in de geciteerde lezing dat de prediker 'een duidelijke voorbeeldfunctie heeft als het gaat om geld' (p 25). Opvallend om daar ineens over te lezen. Het roept allerlei vragen op. Wat wordt daar nu concreet mee bedoeld? Hoe komt dat nu tot uiting? Waarom het aspect geld? Op blz 69 komt zo'n detail ook terug, namelijk betreffende de presentatie van de prediker. 'Mensen zien in je ogen en horen aan je stem wat er in je leeft en of je ook zelf uit die passie leeft. Dat maakt de overdracht zoveel krachtiger'. Natuurlijk kun je op de kansel niet meer weggkomen met een monotone en suffe voordracht, waarbij je zelf afwezig bent. Maar als ik er op moet gaan letten of mijn ogen stralen tijdens de preek, kom ik dan niet in een manier van denken terecht waar ik helemaal niet zijn wil? Soms staan mijn ogen vermoeid, soms zijn ze verdrietig, soms staan ze te glinsteren of soms kun je er niets aan af lezen, omdat een prediker net een mens is die velerlei dingen meemaakt. Zijn dit nu de thema's die in serieuze homiletische bezinning aan de orde moeten komen? En kom je niet steeds meer bij een soort plastic persoonlijkheid terecht, zoals de EO-meisjes die lead-zinger zijn bij Nederland Zingt, en door hun stralende gezichtjes de mensen moeten doen laten

geloven dat het waar is? Misschien wordt iets anders bedoeld, maar de nadruk op de vroomheid, de morele aansprekendheid en zelfs de fysieke presentatie van de prediker brengen die vragen wel met zich mee.

Het heeft al met al iets monomaans die nadruk op de prediker. Ds Andries Zoutenijk had het in een Wapenveld-interview een keer over het 'opzij stappen van de prediker in de prediking'. Natuurlijk je bent er zelf helemaal bij, maar je weet ergens ook heel diep dat het gaat om de directe communicatie tussen God en mens en dat er vele momenten zijn dat jij als prediker daar juist voor opzij moet stappen. Ik mis in dit boekje dat aspect van 'onzichtbaar worden' van de prediker, om geen hindernis te zijn.

Een ander praktisch voorbeeld. In de orthodoxe hoek van de kerk heeft de prediker zo'n 60 preekbeurten in zijn eigen gemeente. Je moet er toch niet aan denken dat al die keren de prediker zelf met zijn 'dikke ik' (Kunneman) steeds maar voluit in de preek zit, en helemaal op-en-top persoonlijk het schiftingsproces van het Schriftgedeelte heeft gedaan. Dat kan niet anders dan leiden tot of een enorme binding aan de persoon van de prediker of tot een groeiende irritatie en vermoeidheid met de dominantie van de prediker en daardoor amper meer aan de Schriften zelf toekomen. Ik mis dus een verdere homiletische doordenking van de nuance van de rol van de prediker in het gehele proces. Het wordt zo bombastisch neergezet. Terwijl daar ongeveer de vragen - en de bezinning - beginnen.

III De vorm van de prediking

Het boek zet vervolgens vrij sterk in met de stelling dat 'preken overtuigen is' (hoofdstuk 4): 'Preken is de hoorder overtuigen van de relevantie van de bijbelse boodschap' (blz 28). Het draait om twee centrale vragen: Wat moeten de hoorders weten?, en Wat moeten de hoorders doen? (blz 28). Het gaat dus niet om de waarheid van de Bijbel sec, maar om haar relevantie en het vormgeven van die relevantie in het leven. Belangrijk in dit uitgangspunt is de veronderstelde verandering van het tot je nemen van communicatie. De mensen van vandaag zijn eraan gewend geraakt dat een boodschap boeiend en prikkelend wordt overgedragen, en dat staat ons dus ook te doen.

Dan weer zo'n zin die veel gedachten oproept. Op een grote zendingsconferentie in Amsterdam heeft dr Ravi Zacharias gezegd dat mensen van vandaag 'luisteren met hun ogen en denken met hun gevoel'. Van der Spoel duidt dat, wat mij betreft vrij optimistisch, met de woorden dat 'ratio en emotie tegenwoordig nauw met elkaar verbonden zijn'. Ik vind het genoemde citaat problematischer. Wat zegt het nu precies als mensen 'denken met hun gevoel'? Ontleed dat eens. Betekent dat niet dat je gevoel het voortouw neemt, sterker nog, dat het gevoel het denken uit handen neemt van de ratio? In een interview in Woord & Dienst (1 februari 2008, p 20) zegt Van der Spoel dat hij het arrogant vindt wanneer theologen bezwaren hebben bij de belevingscultuur. Maar kun je het debat daarover zo makkelijk wegzetten? Kun je niet je verzetten tegen een belevingscultuur omdat we in de traditie van de kerk geleerd hebben dat je daar uiteindelijk niet mee uitkomt? Is het niet tot heil van de mensen als de kerk vasthoudt aan een evenwicht dat zij zelf door schade en schande geleerd heeft?

Van der Spoel baseert veel op deze observaties over 'zien met je ogen en denken met je gevoel'. Preken moet dan ook 'een belevenis' zijn. We moeten de prediking niet meer baseren op voorbije modellen van retorica, want dat zijn modellen uit een voorbije tijd van een lees- en luistercultuur. De preek kan daarom nu niet langer als een betoog gezien worden, maar als een gebeuren, een belevenis (p 32). Hoe is die belevenis te ontleden: In ieder bijbelgedeelte

zit een bepaalde spanning, momenten 'waar het jeukt' (p 33). We moeten weer oog krijgen voor het drama in of achter de tekst. Het gaat erom dat we de plot vinden, daar waar Gods boodschap en de menselijke ervaring elkaar treffen. Daar kan het botsen of wrijven, maar die spanning moet opgezocht worden en in de prediking als het ware herhaald worden.

Om erachter te komen hoe mensen overtuigd kunnen worden door de specifieke boodschap en de specifieke plot van het bijbelgedeelte, wordt de prediker aangeraden te reflecteren, te mediteren en zijn creativiteit te gebruiken. Er ontstaat dus een soort verwevenheid tussen de plot van een bijbelgedeelte en het absorberend en creatief vermogen van de prediker. In de incubatietijd die daarop volgt, ga je op zoek naar hoe dit verhaal op een creatieve manier vertaald kan worden in de preek. Vervolgens worden als het ware drie stappen in dit proces gethematiseerd: het gaat erom dicht bij de bijbeltekst te blijven, dicht bij de hoorder, dicht bij je eigen hart om vervolgens de preek met passie te kunnen houden.

De nadruk op creativiteit spreekt me aan. Ik vind het ook prachtig te lezen over 'de incubatietijd' van de tekst, over het tijd nemen om de tekst te laten bezinken en er dan op een creatieve manier mee om te gaan. Ik denk dat de kracht van dit boek is dat het volop aandacht vraagt voor de wijze van communiceren. Daar ligt inderdaad een lacune. Maar ik zou die creatieve wijze van communiceren niet per se willen funderen en verweven met de belevingscultuur. Grote aandacht voor het ene, hoeft nog niet te betekenen dat je in het format stapt van die dwang van beleven, of van de format van de nadruk op 'denken met je gevoel'.

IV Het voorbereidingsproces van de preek

In hoofdstuk 6 begint de behandeling van het voorbereidingsproces van de preek. Belangrijkste doel van dit proces is het vinden van 'een heldere boodschap' (p 40). De eerste stap is de tekstkeuze en de afbakening van de tekst. De tweede stap is te vragen wat er aan de hand is in dit bijbelgedeelte. Zoek de kernwoorden, de opbouw van het betoog, wat jij niet begrijpt en wat de hoorders niet begrijpen, met een sterke nadruk op ervaringen die in de tekst gebeuren. De derde stap is het vaststellen van de boodschap, en dat moet het liefst in één heldere zin geformuleerd kunnen worden. De vierde stap is wat de bijbels-theologische waarheid is die uit het stuk afgeleid kan worden. De vijfde stap is de vraag naar de spanning in het bijbelgedeelte, waar de weerstand zit, zowel in het stuk als bij de lezer. De zesde stap is je af te vragen wat er nu verandert door dit bijbelgedeelte in het leven van de hoorder. Tot slot bepaalt de prediker het preekdoel, en dat wordt als het ware de richting waarin de preek zich zal begeven.

Die voorbereiding krijgt ook gestalte in een duidelijke opbouw van de preek. Het begin van de preek moet verwachtingen scheppen, je moet beginnen bij de taal van het hart, bij de herkenning. Je moet dus beginnen bij iets dat uit het leven gegrepen is. Dan ga je naar de vraag van de relevantie van dit gelezene voor de hoorder. Daarna maak je ruimte om te zeggen waar het in dit bijbelgedeelte theologisch om gaat, zorg daarbij voor een heldere en indringende boodschap. Verwoord vervolgens de tegenwerping die hoorders zouden kunnen hebben tegen deze boodschap. En het slot is dan de vervulling van de belofte. 'Hier gaat het om echte antwoorden op echte vragen, om de verlichtende krabbel van de steeds erger wordende jeuk'.

Het is knap dat de schrijver in zulke heldere stappen een manier beschrijft om tot de preek te komen. Dat is een kunst. Het goede van de aanbeveling is dat het de nadruk legt op een soort concreetheid, het dwingt je te concentreren op wat je denkt te moeten zeggen. Dat heeft z'n sterke kanten en is een zinnige stem in het homiletisch debat.

Hieronder formuleer ik wat kritischer punten.

Het valt mij op dat nergens in het proces het aspect van vertalen uit de grondtekst genoemd wordt. Is dit boek bedoeld voor niet-theologen? Zo niet, dan valt het me tegen dat niet ingezet wordt met het zelf bezig-gaan met de woorden in Hebreeuws of Grieks. Dat is toch een fundamentele stap om zo dicht mogelijk bij de tekst te blijven? Die omissie verbaast me. Het verbaast me ook dat Van der Spoel in het boekje zonder enige reserve en zonder enige alternatieve vertaling vertrekt vanuit een NBV-vertaling. Die heeft recht van bestaan, maar niet als uitgangspunt van een exegese door een theoloog.

Meer fundamenteeler is de argwaan die ik blijf voelen bij het zo geconcentreerd abstraheren van een één-regelige boodschap als essentie van het Schriftgedeelte. Überhaupt vraag ik me af of het mogelijk is om de veelzijdigheid van een gedeelte zo terug te brengen tot een one-liner. Maar het is ook de vraag naar wie selecteert. In het hele proces is dit toch ongeveer het trechter-moment. De prediker filtert en zeft en bepaalt uiteindelijk welke kernboodschap hij gehoord heeft in het gedeelte. Dat wordt teruggebracht tot een essentie, en die essentie wordt vervolgens op een creatieve manier vorm gegeven in de preek. Misschien is dat in zekere zin onontkoombaar, zo'n vorm van deductie en selectie, maar hier gebeurt het wel heel dominant en uitgesproken. Ik heb een soort argwaan dat de preek vervolgens met name gaat over de communicatie van die geformuleerde kern-boodschap. Het zijn zeg maar allemaal kleine thema-preekjes over het éénregelige thema dat de predikant geabstraheerd heeft. Mijn bezwaar: De hoorder komt zo amper in de ruimte van de Schrift zelf. Hij wordt door de prediker overtuigd van een afgeleid thema, maar hij of zij wordt niet zelf binnengebracht in de ruimte van het Schriftgedeelte om daar oog in oog met de tekst te komen te staan. De prediker is niet een gids die de hoorder brengt in de ruimte van de Schrift, alle drempels probeert weg te nemen en dan laat gebeuren wat de hoorders opdoen in de ruimte van de Schrift. De prediker is hier veel meer een debater, die de hoorder probeert te overtuigen dat dit het thema is en dat dat dit betekent voor zijn leven.

Ik schrijf dit mede geïnspireerd door opmerkingen van ds. Theo Pleizier. Dit boekje baseert zich op een bepaald communicatiemodel, zeer *message-oriented*. Maar je kunt ook over preken denken als inwijden in de ruimte van de Schrift, om daar een mens thuis te laten zijn en de ervaring te laten opdoen dat er iets met hem of haar gebeurt tijdens dat vertoeven in die ruimte. De prediker is dan veel meer iemand die ruimte laat, die er niet steeds tussen zit met zijn 'dikke ik', maar een gids die mensen vrijelijk laat rondlopen, en zelf niet kan bepalen wat er precies gaat gebeuren tussen de hoorder en het Schriftgedeelte. De gids is natuurlijk niet passief. Hij laat wel degelijk bepaalde dingen in die ruimte zien. Maar hij zet ze daarna ook weer terug en laat de mensen zelf ook rondlopen en de ruimte beleven. Op die manier is er ook meer ruimte voor andere aspecten van het bestaan dan het discursieve en het ethische, bijvoorbeeld het mystieke of het bevindelijke. Daar zou ik graag meer over horen, en het lijkt me zeer zinnig dat model van communicatie verder te ontwikkelen.

Hier breek ik de boekbespreking af. Het boek roept veel bij me op, merk ik. Het is een helder betoog, dat precies aangeeft welke homiletische richting ingeslagen zou kunnen worden. Het is een uitgesproken en gedurfde stem die ons debat verder helpt. De vragen die het oproept vragen erom nader uitgewerkt te worden. Hopelijk helpt het gezamenlijke denkproces ons allen in de verkondiging van het Evangelie.

Ds. Kees van Ekris

Oktober 2008